
CERCETĂRI ARHEOLOGICE DIN VICUS-UL DE LA SUTOR. CAMPANIA 2022

SERGIU-TRAIAN SOCACIU
VLAD-ANDREI LĂZĂRESCU
SORIN COCIȘ

REZUMAT:

Primele informații cu privire la prezența castrului roman de la Sutor (jud. Sălaj) și a așezării civile adiacente au fost înregistrate în timpul celei de-a doua jumătăți a sec. al XIX-lea. Cu privire la trupa militară staționată aici s-au emis mai multe opinii și întregiri diverse, dar varianta general acceptată până în momentul de față în literatura de specialitate este cea propusă de C. Daicoviciu, care propunea drept întregire formula *N(umerus) M(aurorum) O(ptatianensium)*. Primele cercetări arheologice sistematice desfășurate în cadrul sitului au fost realizate în anul 2001 și începând din acel moment, au continuat cu anumite întreruperi până în prezent. Cu toate acestea, săpăturile arheologice ocazionate de lucrările de infrastructură desfășurate recent în zonă au adus noi informații referitoare la cronologia sitului și la funcția pe care *Optatiana* o avea în cadrul provinciei *Dacia Porolissensis*. În mod evident elementul central al așezării este reprezentat de cele două drumuri care se intersectează în imediata vecinătate a vicus-ului. Prezența așezării la intersecția unor importante rute din cadrul provinciei trebuie să fi contribuit decisiv la dezvoltarea economică a așezării, amplasarea aici a castrului de la Sutor nefiind deloc întâmplătoare. Pe lângă funcția principală de a supraveghea intersecția și de a controla tranzitul de pe cele două artere rutiere, situl de la Sutor s-a constituit într-un important hub logistic și centru economic prosper, natura structurilor identificate aici dar și orientarea lor față de cele două drumuri reușind să dea vicus-ului un aspect quasi-urban.

ABSTRACT: ARCHAEOLOGICAL RESEARCH IN THE SUTOR VICUS. CAMPAIGN 2022.

The first information concerning the Roman fort at Sutor (Sălaj County) and its civilian settlement were recorded during the second half of the 19th century. Regarding the military unit stationed here, several solutions have been proposed for the reading of the NMO tile stamp through time. The generally accepted version is the one proposed by C. Daicoviciu, who translates the above-mentioned initials as *N(umerus) M(aurorum) O(ptatianensium)*. The first systematic archaeological research carried out within the site was performed back in 2001 and, starting from that moment, has continued with some interruptions until now. However, the archaeological excavations occasioned by the large infrastructure works recently performed in the area have brought new information regarding the chronology of the site and the function that *Optatiana* had within the province of *Dacia Porolissensis*. Obviously, the central element of the settlement is represented by the two roads that intersect in the immediate vicinity of the vicus. The presence of the settlement at the intersection of important routes within the province must have contributed decisively to the economic development of the site, the location of the Roman camp at Sutor in that exact position not being accidental. In addition to the main function of overseeing the road-junction and controlling the transit on these two road arteries, the site at Sutor has become an important logistics hub and prosperous economic center, the nature of the structures identified here but also their orientation towards the two roads managing to give the vicus a quasi-urban aspect.

CUVINTE CHEIE: *Dacia Porolissensis*, drumuri romane, castrul roman de la Sutor (*Optatiana*), *vicus militaris*, centru de producție ceramică.

KEYWORDS: *Dacia Porolissensis*, Roman roads, Roman fort Sutor (*Optatiana*), *vicus militaris*, pottery production centre.

Introducere

Situl arheologic de la Sutor este bine cunoscut în literatura de specialitate, mai ales prin prisma cercetărilor preventive din ultimii ani (**Pl. 1**). Primele informații despre castrul de la Sutor și așezarea civilă adiacentă ne sunt oferite inițial de către K. Torma în 1864, în momentul în care acesta efectuează o primă tentativă de localizare

a sitului¹. K. Torma reia discuția despre castrul de la Sutor 16 ani mai târziu, ocazie cu care, pornind de la informațiile ilustrate pe *Tabula Peutingeriana*, identifică atât castrul, cât și așezarea civilă de aici cu toponimul antic *Optatiana*². Cu toate acestea, primele cercetări arheologice sistematice au debutat de abia în anul 2001³, continuând cu anumite întreruperi⁴ până în 2021. Aceste cercetări au dus la identificarea în teren a castrului ca urmare a delimitării cu exactitate a laturilor sale și, totodată, la stabilirea stratigrafiei interne a sitului. Astfel, au putut fi identificate, atât în cazul castrului, cât și în cazul așezării, cel puțin două etape constructive aparținând epocii romane, constând într-o primă fază de lemn, urmată apoi de o fază de piatră⁵. În perioada 2021-2022 au avut loc cercetări arheologice preventive de mare amploare în această zonă, realizate în vederea începerii lucrărilor de construcție a autostrăzii A3 („Autostrada Transilvania”).

Cercetările desfășurate în anul 2021 au dus la identificarea unei serii de descoperiri ce au contribuit substanțial la o mai bună înțelegere a sitului de la Sutor, punând castrul roman de aici și așezarea civilă adiacentă într-o lumină nouă⁶. În acest an, cercetările preventive s-au concentrat în primul rând în zona așezării civile, care urma să fie suprapusă în mare parte de ductul viitoarei autostrăzi și de căile de acces înspre aceasta. Cu toate acestea, într-o primă fază, pentru a ne asigura că viitoarele lucrări de construcție nu vor afecta sistemul defensiv al castrului, a fost practică o secțiune de control peste latura estică a castrului (**Pl. 2**). Acest sondaj de control a avut ca scop documentarea sistemului defensiv al castrului de pe această latură, iar în urma rezultatelor obținute, s-a reușit modificarea proiectului inițial al autostrăzii, pentru a nu periclita integritatea sistemului defensiv al fortificației romane de la Sutor. Restul cercetărilor din acel an s-au concentrat în zona așezării civile, unde au fost realizate, într-o primă fază, o serie de sondaje de control de-a lungul ductului autostrăzii, urmate apoi de o serie de cercetări în suprafață (**Pl. 3**). Acestea au dus la identificarea mai multor structuri de lemn, ce cuprind în general clădiri de mari dimensiuni, cu un probabil rol de depozitare, fiind compuse din ziduri de lemn sau chirpici, în unele cazuri înălțate pe o talpă de pietriș sau pe o bază de piatră. Spre limita nordică a așezării a putut fi documentată o zonă meșteșugărească, constând în mai multe cuptoare de ars ceramică, unul din ele putând fi cercetat integral. Tot în acest an au mai fost identificate două tronsoane de drum roman, respectiv drumul imperial ce ducea de la *Napoca* spre *Porolissum*, ocolind castrul de la Sutor pe la sud, și drumul ce lega castrul de la Bologa de cel de la Sutor, ocolindu-l pe acesta din urmă pe la nord și unindu-se cu drumul imperial *Napoca–Porolissum* spre limita estică a așezării romane. O ultimă descoperire semnificativă realizată în cadrul campaniei din 2021 este reprezentată de o clădire de piatră bine păstrată, ce a fost cercetată integral. Clădirea este prevăzută cu mai multe încăperi la interior, unele din ele prezentând urmele unei instalații de hipocaust, și care a fost interpretată ca fiind clădirea băilor civile de la Sutor⁷. Clădirea în cauză pare să fi avut o perioadă de funcționare îndelungată. Observațiile stratigrafice au putut delimita patru faze de amenajare a clădirii, iar în ceea ce privește cronologia acestora, materialul numismatic prelevat din ultimele trei faze de amenajare ale clădirii sugerează o perioadă de funcționare ce se extinde până spre mijlocul sec. III p. Chr.; cele mai târzii monede descoperite aici fiind din timpul lui Severus Alexander⁸.

Spre finalul campaniei din 2021, planul autostrăzii în zona sitului de la Sutor este reproiectat, fapt care a necesitat o nouă evaluare a impactului lucrărilor de construcție asupra patrimoniului arheologic. În vederea acestui scop a fost realizat un model de predicție GIS, bazat pe analiza spațială și geostatistică a datelor acumulate de-a lungul campaniei. Prin acest model s-au putut stabili principalele zone care ar fi putut să fie afectate de lucrările de construcție. Pornind de la acest model s-au trasat viitoarele unități de excavare ce urmau să fie realizate (**Pl. 4**), dar datorită sistării lucrărilor, acestea au fost amânate pentru anul următor.

Campania 2022

În iunie 2022 cercetările arheologice preventive de la Sutor sunt reluate, punându-se în practică planul de cercetare stabilit la finalul campaniei din anul precedent realizat pe baza modelului de predicție GIS. Astfel, cercetările preventive din acest an s-au desfășurat în două etape. Prima etapă a avut ca scop efectuarea a patru sondaje de control, ce au urmărit verificarea gradului de acuratețe al modelului de predicție GIS și de a surprinde potențialele limite ale locuirii romane de aici. Dintre acestea însă, zona unde urma să fie excavat sondajul S3/2022 era deja suprapusă la începutul campaniei de stația de betoane UMB, spațiul fiind prin urmare inaccesibil cercetării arheologice. Cu toate acestea, celelalte trei sondaje au oferit toate informațiile de care aveam nevoie pentru a confirma acuratețea

¹ Torma 1864, 10-11.

² Torma 1880, 29; 119-121.

³ Ilieș et al. 2002; Ilieș et al. 2002a.

⁴ Ilieș et al. 2007; Ilieș et al. 2009; Cociș et al. 2014; Cociș et al. 2015.

⁵ Pentru o prezentare mai pe larg a acestor cercetări vezi Cociș et al. 2021, 225-227 și Cociș et al. 2022, 85-91.

⁶ Cociș et al. 2022a, 719-720.

⁷ Cociș et al. 2021, 230-231; Cociș et al. 2022, 93-94.

⁸ Găzduc et al. 2021, 77.

modelului predictiv în funcție de care fusese realizat planul de cercetare. Nivelul de cultură roman a putut fi reperat în toate sondajele excavate, iar adâncimea stratului arheologic din cele trei sondaje confirmă adâncimea estimată a modelului de predicție GIS, cu o marjă de eroare de cca. 5%. S-a mai putut constata, de asemenea, o scădere a densității complexelor arheologice înspre est. S1/2022 nu a furnizat date atât de spectaculoase, densitatea structurilor în această zonă fiind extrem de redusă, în vreme ce S4/2022 a dus la documentarea unor elemente care de obicei sunt amplasate în marginea așezărilor, respectiv un număr ridicat de fântâni. Sincronizând datele obținute la finalul acestei prime etape cu datele obținute în campania din anul precedent am putut preciza în linii mari limitele așezării civile de la Sutor. Aceasta se întinde către est până în zona presupusă a intersecției celor două artere ale drumului roman documentat aici, spre sud până în apropierea cursului actual al râului Almaș, către nord până în zona drumului actual DN 1G Zimbor – Huedin și către vest până la zona de protecție a castrului de aici, respectiv la aprox. 500 m de sistemul defensiv al acestuia (**Pl. 5**).

Odată această primă etapă încheiată, s-a trecut ulterior la cercetarea în suprafață prin intermediul a trei unități de cercetare arheologică denumite convențional Sup2, Sup2A și Sup2B, cuprinzând porțiuni din zonele de „urcare – coborâre” pe „Autostrada Transilvania”, precum și o porțiune a tronsonului de autostradă propriu-zisă (**Pl. 4**). Prima zonă cercetată a fost Sup2B, însumând o suprafață de 0,66 ha, situată înspre limita estică a așezării, de la care cercetările s-au extins treptat către vest. Urmând această dinamică a cercetării, s-au putut confirma observațiile efectuate în prima etapă, cu privire la limita estică a așezării, constatându-se o creștere a densității complexelor arheologice pe măsură ce lucrările de cercetare avansau către vest. Cu această ocazie au putut fi identificate din nou o serie de fântâni și gropi menajere aflate într-o relație de superpoziție cu elementele unor structuri mari de lemn. Pe baza acestor considerente au putut fi identificate 3 etape distincte de evoluție a așezării în această zonă. Structurile de lemn identificate în acest an sunt similare cu cele de anul trecut, reprezentând structuri de mari dimensiuni, care au putut fi interpretate drept depozite. Însă cel mai important aspect a fost constituit de faptul, că la nivel planimetric, se pot observa anumite delimitări și lotizări, ceea ce sugerează un caracter semi-urban al manierei de amenajare a spațiului (**Pl. 6**). Este evidentă poziția structurilor la drumul Bologa – *Porolissum*, ceea ce în mare măsură sugerează și o datare ceva mai târzie pentru aceste elemente constructive dată fiind diferența cronologică dintre cele două drumuri⁹.

Cea mai interesantă structură identificată în Sup2B este reprezentată de o clădire rectangulară, ce datează din faza de piatră a așezării și care pare să fi fost compartimentată la interior cu un număr de cel puțin 4 camere (**Pl. 7**). Starea de conservare precară a zidurilor interioare face dificilă determinarea compartimentării clădirii. În jurul clădirii a fost identificat un zid perimetral ce forma o incintă pătrată (30,72 x 30,57 m), clădirea fiind amplasată înspre colțul estic al incintei, lăsând spațiu spre nord și vest pentru o curte exterioară asociată clădirii de piatră. Acest zid avea o fundație mai puțin adâncă, cu o bază de pietriș ce avea probabil un rol în drenarea apei. Nu este exclus ca acest zid perimetral să reprezinte doar o bază de piatră pentru o structură de lemn, dată fiind absența elementelor de elevație ale unui posibil zid de piatră. Intrarea în această incintă pare să se fi făcut pe latura de nord-vest, perfect aliniată la drumul Bologa – *Porolissum*, unde am putut constata o întrerupere a zidului perimetral lată de aproximativ 3 m. Două structuri anexe au mai putut fi identificate în colțul nordic, respectiv colțul sudic al incintei. Aceste structuri au un plan rectangular, fără vreo urmă a unei compartimentări interioare. Funcționalitatea lor nu a putut fi determinată și, datorită construirii fundației lor în aceeași manieră cu cea a zidului perimetral nu e exclus ca și în acest caz să avem de-a face cu o talpă de piatră pe care să fi fost ridicate câte o structură de lemn.

În ceea ce privește datarea mai târzie a acestui ansamblu structural, cândva în faza de piatră a așezării, s-a putut observa că avem de-a face de fapt cu o reamenajare a unei construcții de lemn mai vechi. Incinta cu talpă de piatră și clădirea de piatră din interior par să păstreze planul unei mai vechi clădiri cu pereți de lemn, a cărei urme au putut fi identificate arheologic, dar care pare să fi fost de dimensiuni ceva mai mari și să fi avut o serie de anexe în partea sa de sud-vest. Pe lângă aceste aspecte, esențială a fost descoperirea unei faze și mai timpurii compusă dintr-o serie de cuptoare pentru produs ceramică, identificate în cadrul ansamblului structural (**Pl. 8**). Acestea reprezintă o etapă timpurie în evoluția sitului, etapă în care probabil că aici se afla o limită a locuirii, asemenea instalații fiind de obicei documentate la marginea așezărilor, dat fiind pericolul de incendiu pe care îl presupuneau. Dovada relației cronologice dintre cuptoare și structura în cauză este dată de faptul că unul dintre cuptoare este tăiat de zidul perimetral sud-vestic al structurii de piatră din interiorul incintei cu talpă de piatră. Similar pare să fie și cazul celui de-al doilea cuptor. Acesta este amplasat însă în curtea exterioară a clădirii de piatră, lângă colțul vestic al incintei cu talpă de piatră. Datarea mai timpurie a cuptorului este sugerată de faptul că acesta a fost conturat sub nivelul fundației de pietriș a incintei cu talpă de piatră. Toate aceste aspecte ne îndeamnă să credem că aceste cuptoare au funcționat în faza cea mai timpurie a așezării, urmată apoi de o extindere a acesteia, reprezentată de amenajarea unor structuri de lemn în zonă și suprapuse apoi, într-o a treia etapă, de structura de piatră cu curte exterioară înconjurată de incinta cu talpă de piatră.

⁹ Cociș et al. 2021, 229.

În același timp, cuptoarele fuseseră deja dezafectate și transformate în gropi menajere, ceea ce, din nou ajută la completarea imaginii de ansamblu privind evoluția locuirii aparținând epocii romane de aici. De remarcat este și faptul că aceste cuptoare sunt de mari dimensiuni, ajungând și la diametre de 1,9 m, ceea ce presupunea ca ele să aibă o structură internă extrem de elaborată, dar și o utilizare intensă pentru o producție ceramică destul de evoluată.

Un alt element interesant identificat în această zonă, dar asupra funcționalității căruia nu putem emite prea multe ipoteze este reprezentat de o amenajare rectangulară cu o podea de *opus signinum* amplasată în partea de sud-vest a clădirii cu talpă de piatră și cu care este posibil să fie asociată (Pl. 7). Acest complex poate reprezenta o altă anexă asociată clădirii deja menționată mai sus. În orice caz, starea proastă de conservare și materialul arheologic sărăcăcios recuperat din acest complex nu ne permit stabilirea unei funcționalități precise. Pe lângă acestea, în cadrul suprafeței Sup2B au mai fost identificate numeroase alte complexe arheologice, majoritatea fiind gropi menajere sau urme ale unor structuri de lemn, cuprinzând urme de gropi de par și bârne de lemn, la care se mai adaugă și câteva fântâni.

Ulterior cercetării suprafeței Sup2B am continuat cu suprafața Sup2, o zonă în care săpăturile arheologice fuseseră deja începute în anul 2021, dar nefinalizate¹⁰. S-a procedat astfel la continuarea decapării în suprafață și conturarea complexelor arheologice, această suprafață fiind și cea mai întinsă ca suprafață dintre cele trei (0,94 ha), dar și amplasată în arealul cu cea mai mare densitate a contextelor arheologice. Odată conturate complexele arheologice din suprafață, un prim aspect care ne-a atras atenția a fost absența aproape totală a complexelor arheologice din zona sudică a suprafeței. Printre puținele complexe arheologice identificate aici se numără urmele unei structuri de lemn ce pare să fi fost compartimentată la interior și, care, din câte se pare, nu era aliniată la drumul Bologa – *Porolissum*, ci mai degrabă la drumul imperial *Napoca – Porolissum*, amplasat ceva mai la sud de Sup2. Pornind de la această observație se poate stabili faptul că *vicus*-ul de aici are o structură internă bazată pe existența a două aliniamente utilizate ca reper, reprezentate de cele două artere ale drumului roman. Așadar, putem observa că Sup2 cuprinde o serie de elemente aliniate la ambele drumuri, respectiv câteva structuri situate spre limita sudică a suprafeței aliniate la drumul imperial, în vreme ce structurile identificate în zona central-nordică sunt aliniate la drumul secundar, Bologa – *Porolissum*. Mai trebuie menționat faptul că și în cazul acestei suprafețe au fost documentate mai multe etape cronologice de dezvoltare a sitului roman, documentate prin suprapuneri ale mai multor complexe arheologice.

Există documentată și aici producția ceramică, dar de această dată printr-o serie de baterii de cuptoare a căror structură și tipologie nu este unitară. Atelierele ceramice sunt amplasate în zona central-sudică a suprafeței Sup2, ceea ce ne îndeamnă să credem că ele fac parte din etapa cea mai timpurie a sitului roman, atunci când drumul Bologa – *Porolissum* nu exista încă (Pl. 9). Pornind de la această cheie interpretativă, putem avansa ipoteza de lucru conform căreia prezența acestei zone meșteșugărești documentează practic limita nordică a așezării romane din faza timpurie, care folosea drept reper pentru sistematizarea internă drumul imperial *Napoca – Porolissum*, construit încă din primii ani de existență ai provinciei¹¹. Dacă această ipoteză este adevărată, atunci se ridică două probleme esențiale înțelegerii așezării romane de la Sutor. Prima problemă este legată de amplasarea nucleului timpuriu al așezării, ce trebuie căutat undeva înspre zona sudică a sitului, aflată în strânsă legătură cu drumul imperial. Mai apoi, cea de-a doua problemă privește producția ceramică din etapa târzie a *vicus*-ului, respectiv poziția „zonei meșteșugărești”, corespunzătoare etapei de dezvoltare a locuirii ulterioară construirii arterei Bologa – *Porolissum*. Acest ultim aspect este cu atât mai important cu cât, toate atelierele ceramice identificate până acum par să dateze din faza timpurie a *vicus*-ului. Aceste două probleme, însă, vor rămâne deocamdată fără răspuns în contextul cercetărilor preventive de aici, dar reliefează perfect potențialul științific al sitului, precum și necesitatea continuării săpăturilor într-o manieră sistematică și ulterior construirii „Autostrăzii Transilvania”.

Din punct de vedere structural / tipologic, cuptoarele ceramice identificate la Sutor nu își găsesc analogii numeroase în provincia Dacia (Pl. 8, 10). Avem de-a face cu o situație oarecum ciudată în care aproape fiecare cuptor se poate identifica structural unor tipuri diferite și, cu câteva excepții, aproape fiecare cuptor reprezintă un tip constructiv diferit. Din punct de vedere constructiv toate cuptoarele au o formă circulară, fiind prevăzute cu un grătar în care erau practicate găuri de aerisire circulare, sprijinit pe un pilon central. Acestea mai erau prevăzute în unele cazuri cu o serie de brațe radiale, atașate pilonului central, având rol tot în susținerea grătarului. Alte cuptoare aveau o construcție puțin diferită, pilonul de susținere fiind mult mai lat, putând să aibă formă ovală sau pătrată, și gol pe dinăuntru, permițând o mai bună circulație a aerului cald pe sub grătar (Pl. 8/A-B). O a treia variantă constructivă este reprezentată de cuptoarele ce au pilonul de susținere al grătarului confecționat din vase ceramice din pastă grosieră umplute cu lut, clădite unele peste altele și lutuite la exterior (Pl. 10/2-3). Această ultimă situație am întâlnit-o în 4 cazuri distincte, aspect ce ar putea fi interpretat ca un element local specific sitului de aici. Toate cuptoarele erau prevăzute cu guri de alimentare ce făceau legătura cu o groapă de deservire pe unde era întreținut focul. În unele cazuri au fost identificate astfel de gropi de alimentare ce deserveau chiar și două cuptoare simultan

¹⁰ Cociș et al. 2022, 92-94.

¹¹ Ferenczi și Ursuț 1985-1986, 215; 217; Fodorean 2006, 66; 333.

(Pl. 10/4). În rândul cuptoarelor „ciudate” se înscrie și un cuptor de mici dimensiuni și formă relativ ovală, care nu prezenta camera de ardere, dar avea amenajat un grătar, și ale cărui margini au fost finisate cu *cespites* (Pl. 10/1). Fiind o descoperire unicat, nu este clar ce funcționalitate putea să aibă un astfel de cuptor, dar, cel mai probabil, trebuie să presupunem o utilizare menajeră a sa. Analiza materialului arheologic recuperat din interiorul cuptoarelor a relevat faptul că toate aceste cuptoare au fost la un moment dat dezafectate și transformate în gropi menajere. Materialul din interiorul lor este astfel extrem de divers, cuprinzând numeroase fragmente de vase ceramice variate din punct de vedere tipologic, opaițe, statuete de teracotă și oase de animale în unele cazuri. Nu este exclus ca unele cuptoare să fi fost folosite și la prelucrarea opaițelor, dat fiind faptul că din vecinătatea unei baterii de cuptoare au fost recuperate două tipare ceramice pentru confecționarea opaițelor.

Tot în cadrul suprafeței Sup2, o altă serie de complexe arheologice documentate cu această ocazie sunt clădirile de lemn de dimensiuni mari, care se pot întâlni pe întreg arealul cercetat și aparțin atât primei etape a sitului, cât și celei de-a doua, după cum sugerează relațiile de suprapunere dintre acestea, cu cuptoarele și clădirile de piatră (Pl. 11). Cu toate acestea, nu este exclusă contemporaneitatea unora dintre aceste structuri de lemn cu clădirile de piatră. Aceste construcții probabil reprezintă antrepozite menite a stoca diverse produse perisabile, ceea ce pare a fi extrem de tentant din punct de vedere interpretativ în contextul în care prezența lor în imediata apropiere a unor drumuri adiacente sugerează faptul că situl de la Sutor funcționa ca un hub logistic necesar a asigura fluxul de informații dar și de mărfuri între centrul provinciei și limes-ul avansat al *Daciei Porolissensis*. Același lucru pare să fie susținut și de faptul că aici era staționată o trupă de călăreți, care în mod evident avea nevoie să adăpostească o cantitate imensă de furaje necesare cailor, dar și altor animale domestice.

Un nou indiciu pentru a susține existența unei limite către zona de vest a așezării este și prezența unor fântâni în cadrul cărora spre surpriza noastră s-a păstrat intactă structura de lemn. În jurul acestora era amenajată o platformă care probabil reprezenta baza unei suprastructuri ușoare, de lemn, menită să protejeze sursele de apă de impuritățile meteorice (Pl. 12). Cele două fântâni reprezintă două etape distincte din punct de vedere cronologic, cea din mijlocul platformei fiind prima din serie, după distrugerea căreia cel mai probabil că a fost amenajată cea de-a doua.

Un ultim element al așezării civile de la Sutor cercetat în cadrul campaniei din anul 2022 este reprezentat de drumul roman Bologna – *Porolissum*. Acesta a fost identificat încă de anul trecut¹², iar pe baza traiectoriei sale și a drumului imperial *Napoca – Porolissum*, s-a putut delimita zona în care cele două drumuri se intersectează, spre limita estică a *vicus*-ului. Această zonă însă, rămâne din păcate inaccesibilă cercetării arheologice până în momentul de față, fiind suprapusă de centrul logistic al organizării de șantier UMB. În campania din anul acesta, cunoscând deja traiectoria drumului, a fost cercetat în suprafață pe o lungime de 166,4 m (Pl. 9). Constatările noastre cu privire la drum nu diferă prea mult de cele făcute anul trecut. Din punct de vedere structural drumul are o lățime de 6,1 m fiind amenajat din piatră amestecată provenind din 4 cariere diferite, două dintre acestea fiind situate în imediata apropiere a sitului. Acest amestec de piatră pare să aibă și o relevanță cronologică, în sensul în care există și alte construcții documentate la Sutor ce folosesc același amestec și au o cronologie ceva mai târzie. De-o parte și de alta a drumului sunt 2 rigole, care iau forma unor șanțuri, menite să dreneze apa pluvială, drumul în sine fiind bombat către centrul său. Este amenajat dintr-un singur rând de pietre, dar care au fost dispuse pe cant și oblic în așa fel încât să asigure o mai mare rezistență a acestuia. Extremitatea sa vestică a fost în schimb distrusă de un braț mort al râului Almaș, cândva în perioada post-romană. Privitor la datarea acestei artere de drum roman, încă de anul trecut am propus o datare mai târzie a sa, pornind de la specificul materialului de construcție menționat mai sus și de la materialul arheologic pus în legătură cu drumul¹³. Este vorba despre un *dupondius* din perioada 138-161 și un *sestertius* din 141, ambele monede bătute la Roma¹⁴. La acestea se mai adaugă și o fibulă de tip Almgren 84 (=Cociș 8b2b2)¹⁵, care a început să se răspândească în Dacia odată cu începuturile provinciei și până în cel de-al treilea sfert al sec. II p. Chr.¹⁶ Această datare probabilă este confirmată și anul acesta prin recuperarea de pe suprafața drumului a unor monede emise în timpul împăratului Antoninus Pius¹⁷, fapt care susține o dată în plus datarea construirii arterei rutiere Bologna – *Porolissum* cândva spre mijlocul sec. II p. Chr.

Ultima zonă cercetată în cadrul campaniei din 2022 este reprezentată de suprafața Sup2A, amplasată la vest de Sup2, având o arie totală de 0,43 ha (Pl. 4). Pe lângă o serie de gropi menajere, gropi de par și urmele unor structuri de lemn, cele mai importante elemente arheologice identificate sunt cele două construcții de piatră amplasate pe linia centrală a suprafeței. Prima dintre ele, situată în limita estică a suprafeței, reprezintă o structură

¹² Cociș et al. 2021, 229.

¹³ Cociș et al. 2022, 92-93.

¹⁴ Identificarea materialului numismatic îi aparține colegului nostru Dr. Cristian Găzdac, căruia dorim să-i mulțumim din nou pe această cale.

¹⁵ Almgren 1923, 43-44; Cociș 2004, 65-67.

¹⁶ Cociș 2004, 65-66, pl. XXXIII/489-495; XXXIV/496-504; 506-511; 513; 515-523; XXXV/524; 526-528; 530-532; 534-540; 542; XXXVI/543-546; cat. nr. 489-546; Cociș 2019, 24, pl.73/2.

¹⁷ Găzdac et al. 2022, 61, nr. 17; 65, nr. 26.

de piatră rectangulară (10,6 x 9,7 m), cu o compartimentare incertă, având cel puțin două încăperi (**Pl. 13**). Starea de conservare a acestei clădiri este precară, zidurile păstrându-se doar la nivelul fundației, iar unele dintre ele fiind scoase cu totul, observându-se doar urma gropii de scoatere. Din nefericire, prea multe lucruri referitoare la funcționalitatea acestei structuri nu pot fi menționate întrucât planimetria nu permite asemenea supoziții, iar analiza materialului arheologic recoltat din interiorul său nu este deocamdată realizată. Cea de-a doua structură documentată, reprezintă o structură de piatră mult mai bine păstrată (29,81 x 18,81 m), ce a putut fi observată și în prospecțiunile geofizice¹⁸ (**Pl. 14**). Clădirea este orientată relativ SV-NE, aliniată la drumul roman Bologa – Sutor cu latura sa lungă. Prezintă un portic pe latura sa de vest marcat de prezența a 6 baze de coloană, relativ pătrate, având dimensiunile de aprox. 1,16 x 1,21 m (**Pl. 15**). Clădirea este compusă dintr-un număr de 10 camere la care se mai adaugă o structură anexă, alipită laturii de sud-est, care ar putea reprezenta o a 11-a cameră¹⁹. Pe lângă aceasta, spre sud este posibil să mai fi existat și alte structuri anexe, dar urmele acestora sunt foarte slab conservate, constând doar din fragmentele unui zid izolat, a cărui relație cu clădirea menționată nu este certă. În zona centrală a clădirii a fost documentată existența unui atrium pavat cu *opus signinum*, precum și a unei baze pentru un posibil podium (?). Materialul arheologic recuperat este extrem de bogat și variat, ceea ce permite combinarea datelor stratigrafice cu cele furnizate de analiza materialelor mărunte în scopul decelării etapelor de funcționare și a metamorfozelor structurale pe care le-a suferit de-a lungul timpului această clădire. Amplasamentul acesteia în imediata apropiere a așa-zisei „zone de protecție” a castrului de aici ne duce cu gândul la posibilitatea stabilirii unei funcționalități cu valențe militare a clădirii, de ce nu un potențial sediu al beneficiarilor consulari. Această potențială interpretare ce îndeamnă către o destinație cu caracter militar al clădirii este susținută și de prezența unor cărămizi ștampilate cu *NMO*, numele trupei cantonată în castrul de aici²⁰, în nivelul de dărâmătură al clădirii. Au fost documentate un număr de cel puțin 4 camere încălzite, ceea ce sugerează faptul că aici s-a locuit intens, cu atât mai mult cu cât au fost documentate cel puțin două faze de funcționare a structurii. Anterior constituirii acesteia, la fel ca în cazul termelor civile documentate în anul 2021, întreaga zonă a fost „curățată”, această acțiune fiind documentată arheologic prin prezența unui strat masiv de arsură cu o grosime de aprox. 0,20 m, nivel arheologic documentat pe întreaga suprafață a construcției.

Concluzii

Cercetările arheologice preventive din ultimi doi ani de la Sutor au reușit să pună situl într-o lumină cu totul nou, aducând numeroase informații noi, care au condus la o mult mai bună înțelegere a sitului de aici. Campania din anul 2022 a reușit să confirme supozițiile noastre emise la finalul campaniei din 2021 și să contribuie la îmbogățirea cunoștințelor științifice cu noi informații semnificative. S-a confirmat acum rolul fundamental pe care cele două tronsoane de drum roman l-au avut în dezvoltarea castrului de aici și mai ales a așezării civile adiacente (**Pl. 16**). Pe baza celor două artere de drum roman se poate stabili acum și o etapizare cronologică relativă a dezvoltării așezării, constând într-un prim nucleu de locuire dezvoltat în strânsă legătură cu drumul imperial și a cărui limită nordică poate fi marcată de prezența atelierelor ceramice, iar mai apoi, dezvoltarea locuirii înspre nord, structurată de-a lungul drumului secundar ce vine de la Bologa și se intersectează cu drumul imperial spre limita estică a așezării. De fapt, prin prisma informațiilor acumulate până în prezent, putem observa că întreaga locuire romană de la Sutor se „învârtă” în jurul celor două artere de drum roman, care au reprezentat principalele axe de-a lungul cărora situl roman de aici s-a dezvoltat. Acesta reprezentând prin urmare un principal punct de legătură ce asigură conexiunea cu mai multe centre importante ale provinciei *Dacia Porolissensis*. Tot datorită prezenței celor două drumuri, putem spune că amplasarea aici a castrului de la Sutor nu este deloc întâmplătoare, el având cel mai probabil rolul de a supraveghea intersecția și de a controla tranzitul de pe cele două artere rutiere. Prin urmare, putem să considerăm că așezarea civilă dezvoltată la Sutor, împreună cu castrul de care aparținea, a reprezentat în zonă un important hub logistic și un centru economic prosper. Pe lângă toate acestea, natura structurilor din cadrul așezării și orientarea lor la cele două drumuri care o tranzitează, reușesc să dea *vicus*-ului de la Sutor un aspect quasi urban.

În ceea ce privește cronologia *vicus*-ului de la Sutor, pe baza informațiilor arheologice culese până în prezent, coroborate cu analiza materialului numismatic provenit din *vicus*²¹, putem stabili faptul că au existat aici cel puțin două secvențe cronologice distincte, care ni se prezintă după cum urmează:

1. Faza de lemn (I)

- I.1 (Traian – Hadrian): o etapă timpurie asociată unei serii de structuri de lemn aliniate la drumul *Napoca – Porolissum* întâlnite în special în zona de sud a Sup2, acestei etape par să îi corespundă și cuptoarele ceramice;

¹⁸ Cercetări rămase nepublicate, în vederea elaborării unui studiu exhaustiv care să cuprindă toate cercetările non-invasive realizate în situl de la Sutor. Pentru o scurtă mențiune a rezultatelor, vezi Cociș et al. 2021, 227; 245, Pl. 10.

¹⁹ Găzdac et al. 2022, 29.

²⁰ Marcu 2009, 114; Piso și Deac 2016, 281-282 cu bibliografia mai veche.

²¹ Găzdac et al. 2022, 31.

- I.2 (Antoninus Pius – Commodus): etapă în care spațiul așezării este sistematizat, căpătând un aspect quasi urban, căreia i se asociază o parte din structurile de lemn identificate în 2021-2022, dar aliniate de această dată la drumul Bologa – Sutor; probabil din această etapă datează și castrul de piatră cu băile militare; structurile se dezvoltă de-a lungul ambelor drumuri romane;

2. Faza de piatră (II)

- II.1 (Septimius Severus – Caracalla): etapă căreia îi aparțin clădirile de piatră construite peste planurile mai vechi ale unor structuri anterioare de lemn; acestei etape îi corespunde și clădirea băilor civile;

- II.2 (Severus Alexander – Traianus Decius): acestei etape îi corespunde locuirea romană până la finalul provinciei și ultimele reconstruiri în piatră a unor clădiri mai vechi.

În mod evident există și subfaze, dar prelucrarea finală a materialelor arheologice corelate cu contextele de descoperire și relațiile de superpoziție observate în timpul săpăturilor vor ajuta la sistematizarea acestor date. Pentru moment însă, nu putem stabili modul în care această ordonare cronologică a principalelor etape evolutive ale sitului se raportează la dinamica evolutivă a castrului de aici. O asemenea corelare rămâne deocamdată un deziderat și în același timp un obiectiv pentru cercetarea aflată încă în curs.

BIBLIOGRAFIE

- Almgren, O. 1923. *Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte, mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen*. Mannus Bibliothek 32. Leipzig: C. Kabitzsch.
- Cociș, S., Lăzărescu, V.-A. and Socaciu S.-T. 2021. An Overview of the Archaeological Research in the Roman Fort and Vicus at Sutor (Sălaj County). *Ephemeris Napocensis* 31: 223-258.
- Cociș, S., Lăzărescu, V.-A. și Socaciu S.-T. 2022. Cercetările arheologice din castrul și vicus-ul de la Sutor (2001-2021). *Cercetări Arheologice* 29.1: 83-130.
- Cociș, S., Lăzărescu, V.-A., Opreanu, C. H., Ursuțiu, A., Ferencz, Sz., Socaciu, S.-T., Taloș, T., Mărincean, A., Brândușan, L. M. și Nagy, N. 2022a. Sutor, com. Zimbor, jud. Sălaj Punct: „Valea Căpușului”. *Cronica Cercetărilor Arheologice din România. Campania 2021*: 719-726. București: Institutul Național al Patrimoniului.
- Găzdac, C., Lăzărescu, V.-A., Cociș, S. and Socaciu, S.-T. 2021. Coins in archaeological context (II). The civilian bath of the auxiliary fort from Sutor (Romania, Sălaj county). *Journal of Ancient History and Archaeology* 8, 3: 74-101.
- Găzdac, C., Lăzărescu, V.-A. and Cociș, S. 2022. Coins in Archaeological Context (III). The Vicus of the Auxiliary Fort from Sutor (Romania, Sălaj County). *Journal of Ancient History and Archaeology* 9, 4: 27-80.
- Ferenczi, I și Ursuț, D. 1985-1986. Cercetări de topografie arheologică privind drumul roman imperial Napoca – Porolissum (Tronsonul Baci – Șardu, jud. Cluj). *Acta Musei Napocensis* 22-23: 213-222.
- Fodorean, F. 2006. *Drumurile din Dacia romană*. Cluj-Napoca: Ed. Mega.
- Cociș, S. 2004. *Fibulele din Dacia romană -The Brooches from Roman Dacia*. Cluj-Napoca: Ed. Mega.
- Cociș, S. 2019. *The Brooch Workshops from Dacia and the other Danubian Provinces of the Roman Empire (1st c. BC – 3rd c. AD)*. Cluj-Napoca: Ed. Mega.
- Cociș, S., Blaga D., Opreanu, C. H., Lăzărescu, V.-A., Tamba, D., Onofrei, C., Mihai, A., Ferencz, Sz. și Zolya, L. 2014. Castrul roman de la Sutoru. *Cronica Cercetărilor Arheologice din România. Campania 2013*: 144. București: Institutul Național al Patrimoniului.
- Cociș, S., Opreanu, C. H., Lăzărescu, V.-A., Tamba, D., Onofrei, C. și Blaga, D. 2015. Castrul roman de la Sutoru. *Cronica Cercetărilor Arheologice din România. Campania 2014*: 134-137. Pitești – București: Institutul Național al Patrimoniului.
- Ilieș, C., Cociș, S., Marcu, F., Tamba, D. și Matei, Al. V. 2002. Raport privind cercetările arheologice de la Sutor. *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Theologia Greco-Catholica Varadiensis* 47, 1: 131-151.
- Ilieș, C., Cociș, S., Marcu, F., Tamba, D., și Matei, Al. V. 2002a. Săpăturile de la Sutor din 2001. *Cronica Cercetărilor Arheologice. Campania 2001*: 302-304. București: Institutul Național al Patrimoniului.
- Ilieș, C., Cociș, S., Muștață, S., Tamba, D., Matei, Al. V., Marcu, F., Ștefan, D. și Duțescu, M. 2007. Săpăturile de la Sutoru, com. Zimbor, jud. Sălaj, Punct: La Cetate. *Cronica Cercetărilor Arheologice. Campania 2006*: 355-356. București: Institutul Național al Patrimoniului.

Ilieș, C., Cociș, S., Muștață, S., Matei, Al. V., Tamba, D., Marcu, F., Cupcea, G. și Petiș, I. 2009. Sutoru, com. Zimbor, jud. Sălaj. *Cronica Cercetărilor Arheologice. Campania 2008*: 208-209. Târgoviște: Institutul Național al Patrimoniului.

Marcu, F. 2009. *The Internal Planning of Roman Forts of Dacia*. Cluj-Napoca: Ed. Mega.

Piso, I. și Deac, D. 2016. *Inscriptiones Daciae Romanae. Appendix I. Inscriptiones laterum Musei Zilahensis*. Cluj-Napoca: Ed. Mega.

Torma, K. 1864. *Adalek Észak-Nyugoti Dacia Föld- és Helyiratához*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia évkönyvei.

Torma, K. 1880. *A limes dacicus felső része*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó-Hivatala.

List of illustrations

Pl. 1: Map of Roman Dacia.

Pl. 2: Trench S1/2021 aimed at delineating the eastern side of the fort at Sutor and documenting its defensive system.

Pl. 3: Detailed topographic plan of the preventive archaeological research at Sutor, 2021 campaign.

Pl. 4: GIS predictive model of the impact of road infrastructure works on the site at Sutor and planning of archaeological research for 2022.

Pl. 5: Delimitation of the site at Sutor based on archaeological research.

Pl. 6: Results of archaeological research conducted at Sutor in 2022.

Pl. 7: Plan of Building 1 identified in Sup2B area.

Pl. 8: Building 1 and its superposition relationship with 2 pottery kilns belonging to the initial phase of the site at Sutor.

Pl. 9: Spatial distribution of the pottery kilns identified within the civilian settlement at Sutor.

Pl. 10: Types of pottery kilns identified within the civilian settlement at Sutor.

Pl. 11: Different large wooden structures identified in the central area of the military vicus at Sutor.

Pl. 12: Wells identified within the civilian settlement at Sutor.

Pl. 13: Plan of Building 2 identified in Sup2A area.

Pl. 14: Results of non-invasive geophysical surveys on Building 3 within the civilian settlement at Sutor.

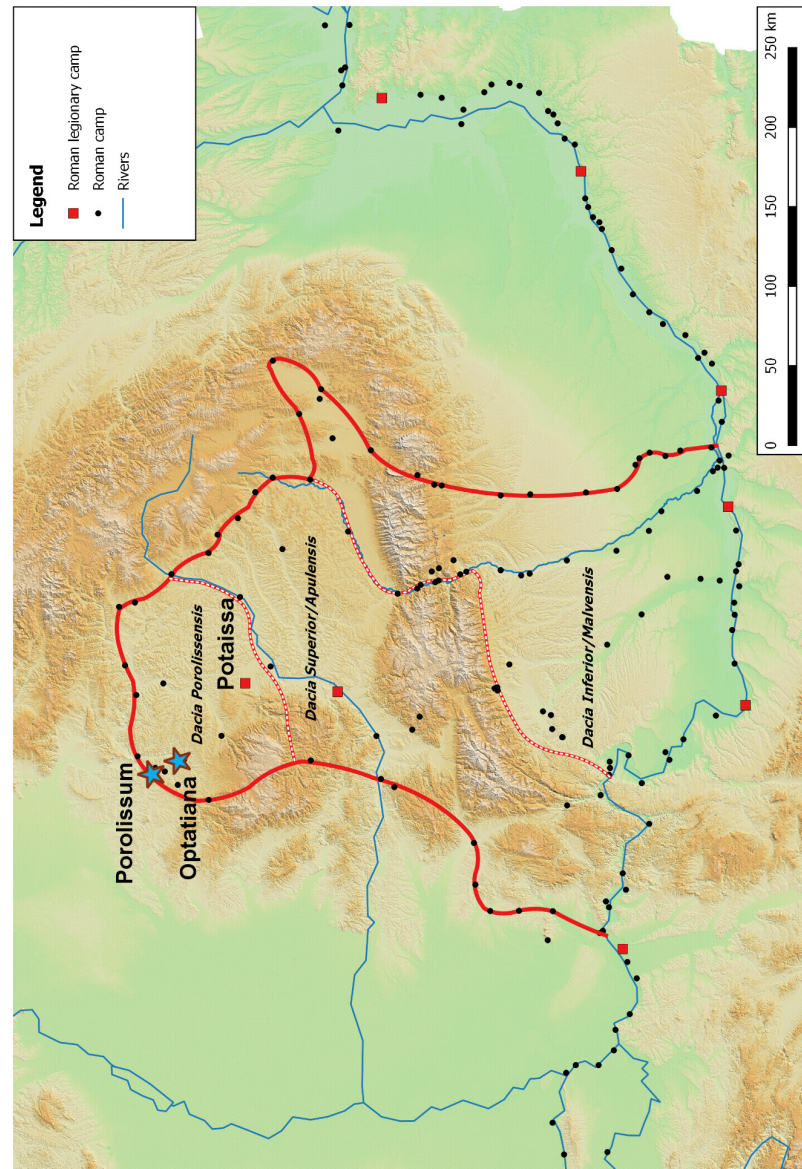
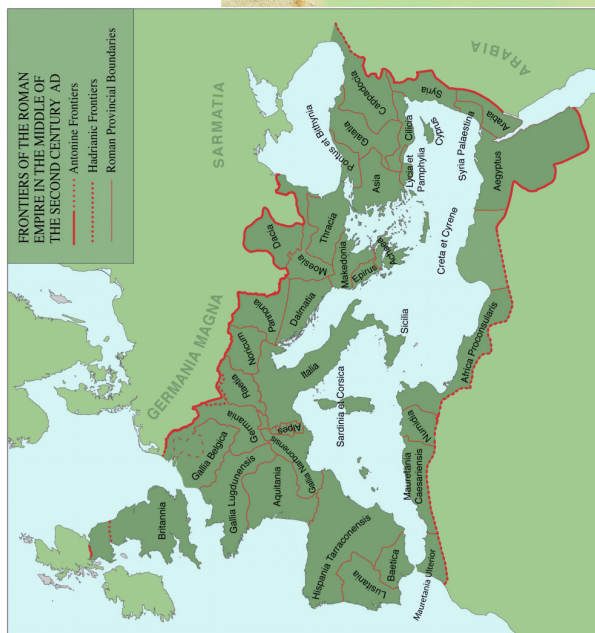
Pl. 15: Plan of Building 3 identified in Sup2A area.

Pl. 16: Synthesized plan of archaeological discoveries at Sutor.

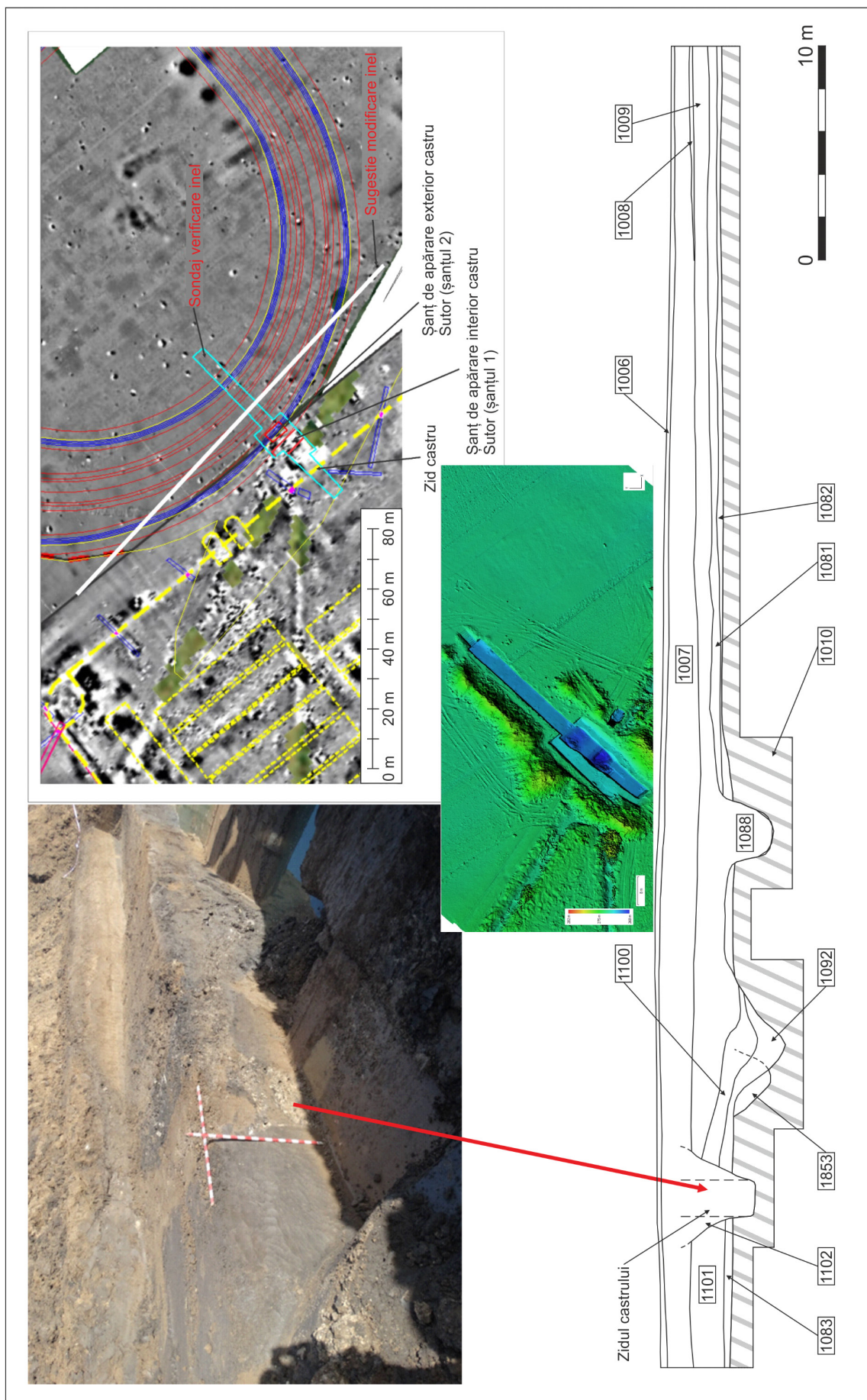
SERGIU-TRAIAN SOCACIU
Universitatea Babeș-Bolyai,
socaciu.sergiu@yahoo.com.

VLAD-ANDREI LĂZĂRESCU
Institutul de Arheologie și Istoria Artei,
Filiala Cluj a Academiei Române,
lazarescu_vlad@yahoo.com.

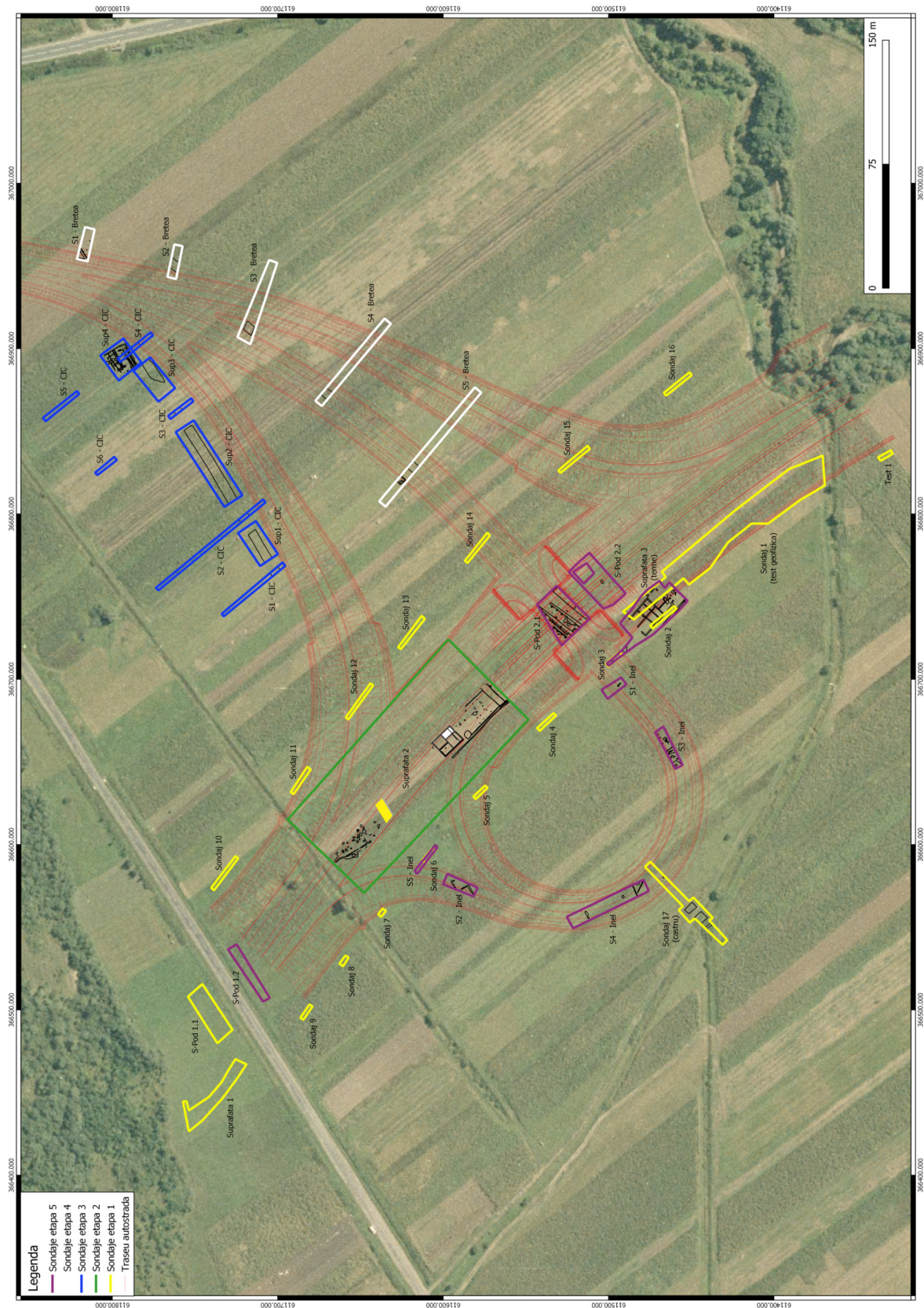
SORIN COCIȘ
Institutul de Arheologie și Istoria Artei,
Filiala Cluj a Academiei Române,
scocis@yahoo.com.

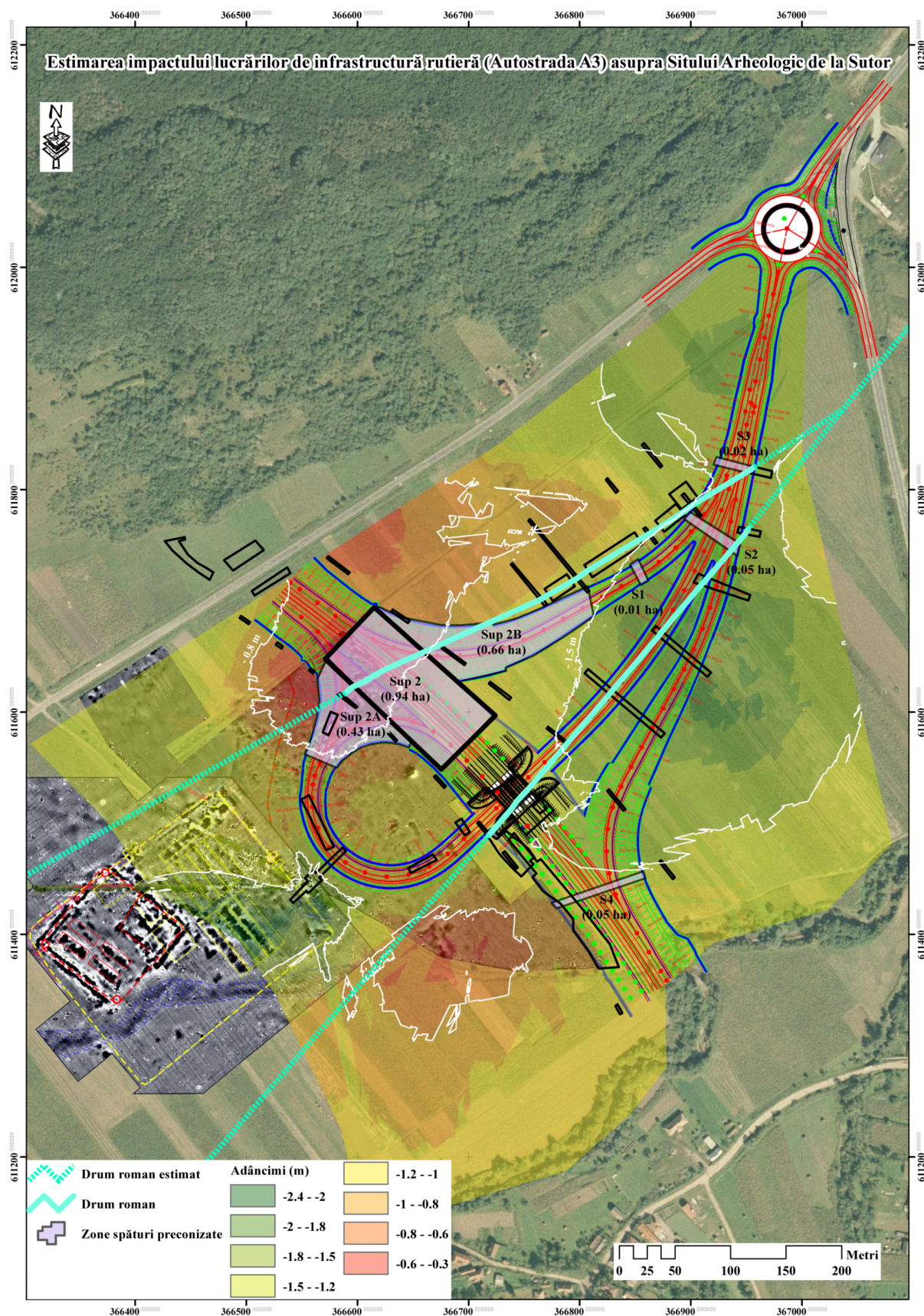
Pl. 1. Harta Daciei romane.

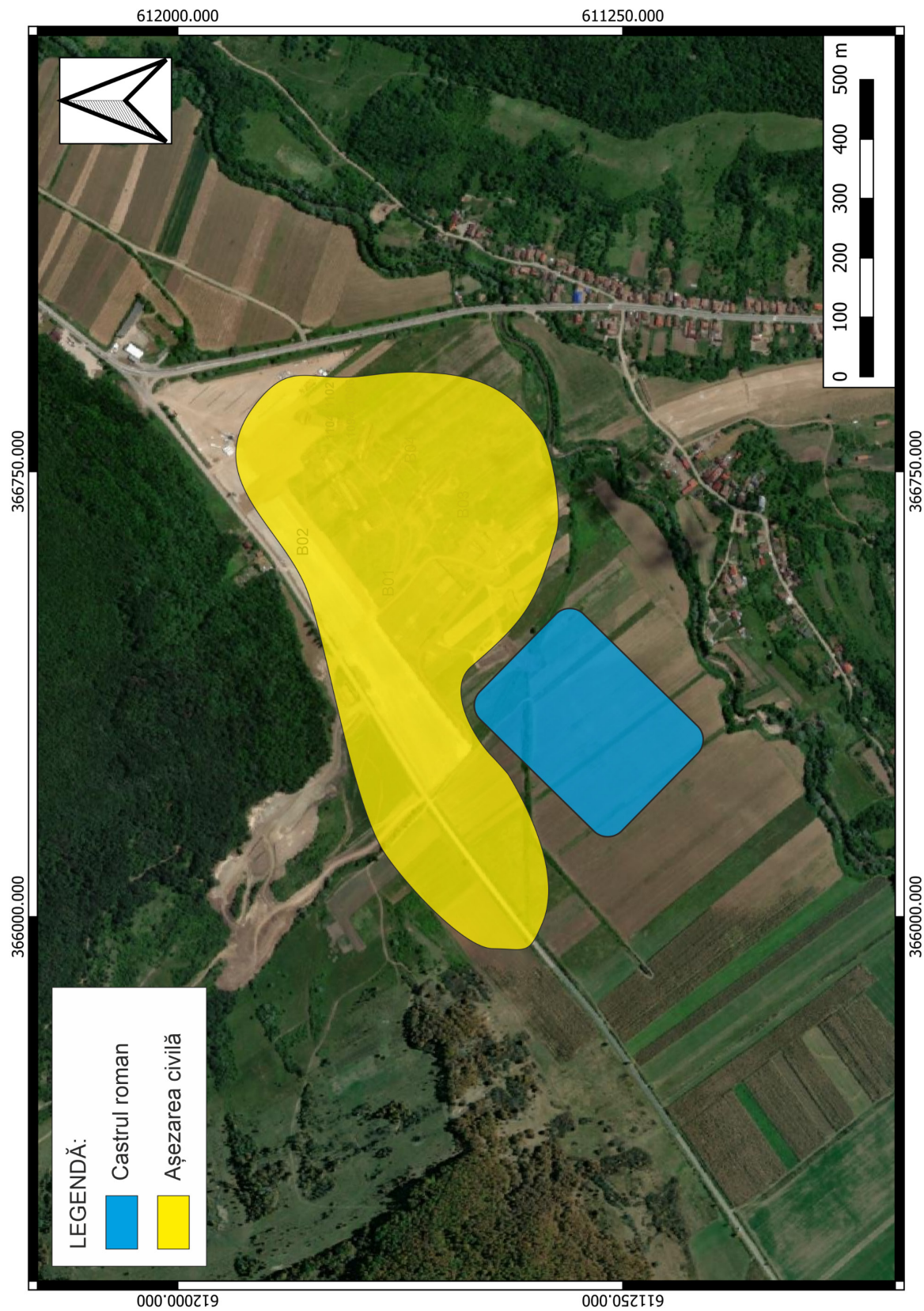
Pl. 2. Secțiunea S1/2021 ce urmărește delimitarea laturii de est a castrului de la Sutor și documentarea sistemului său defensiv.

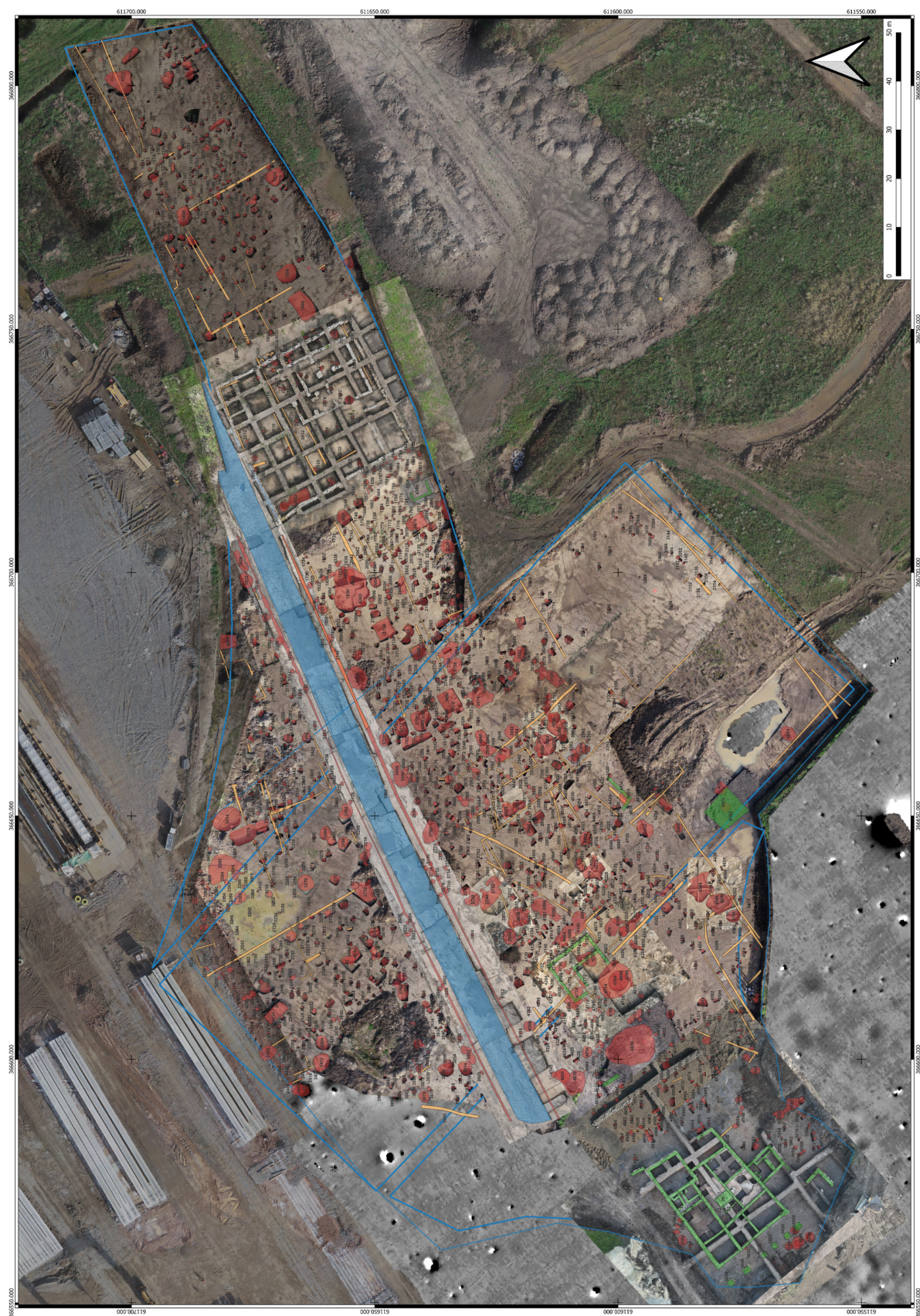
Pl. 3. Planul topografic detaliat al cercetărilor arheologice preventive de la Sutor, campania 2021.

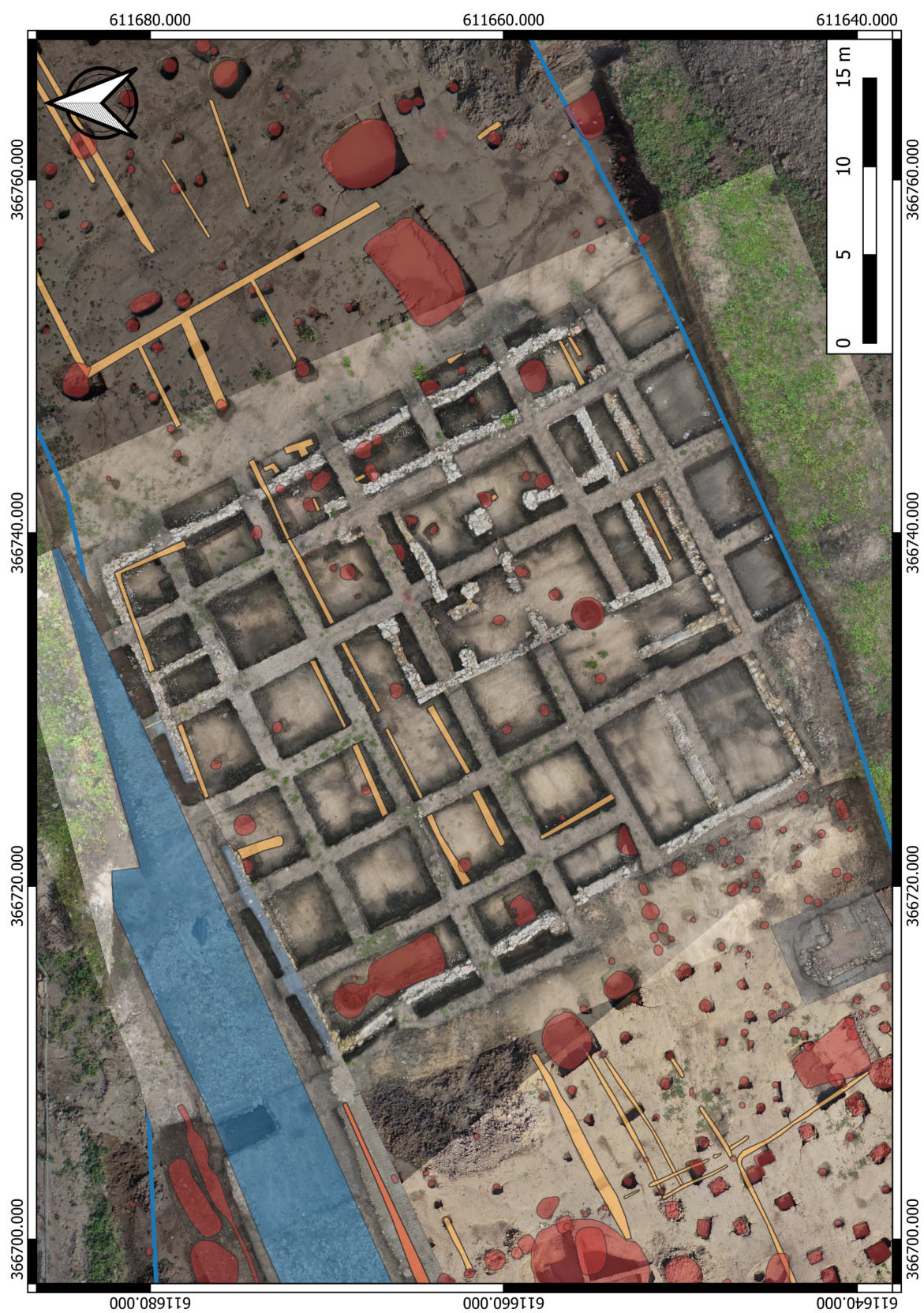
Pl. 4. Modelarea GIS a impactului lucrărilor de infrastructură rutieră asupra sitului de la Sutor și planificarea cercetărilor arheologice din anul 2022.

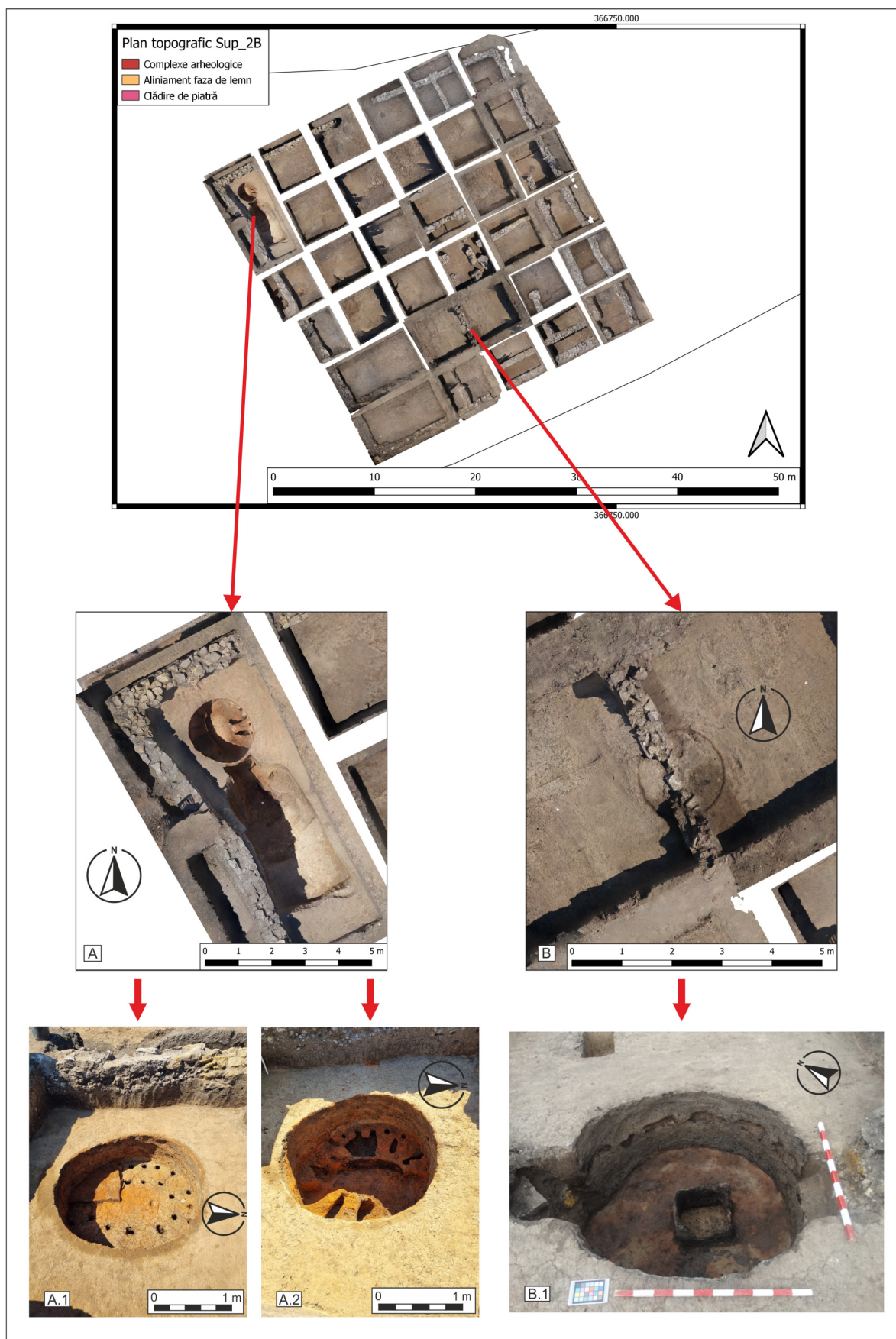
Pl. 5. Delimitarea sitului de la Sutor pe baza cercetărilor arheologice.

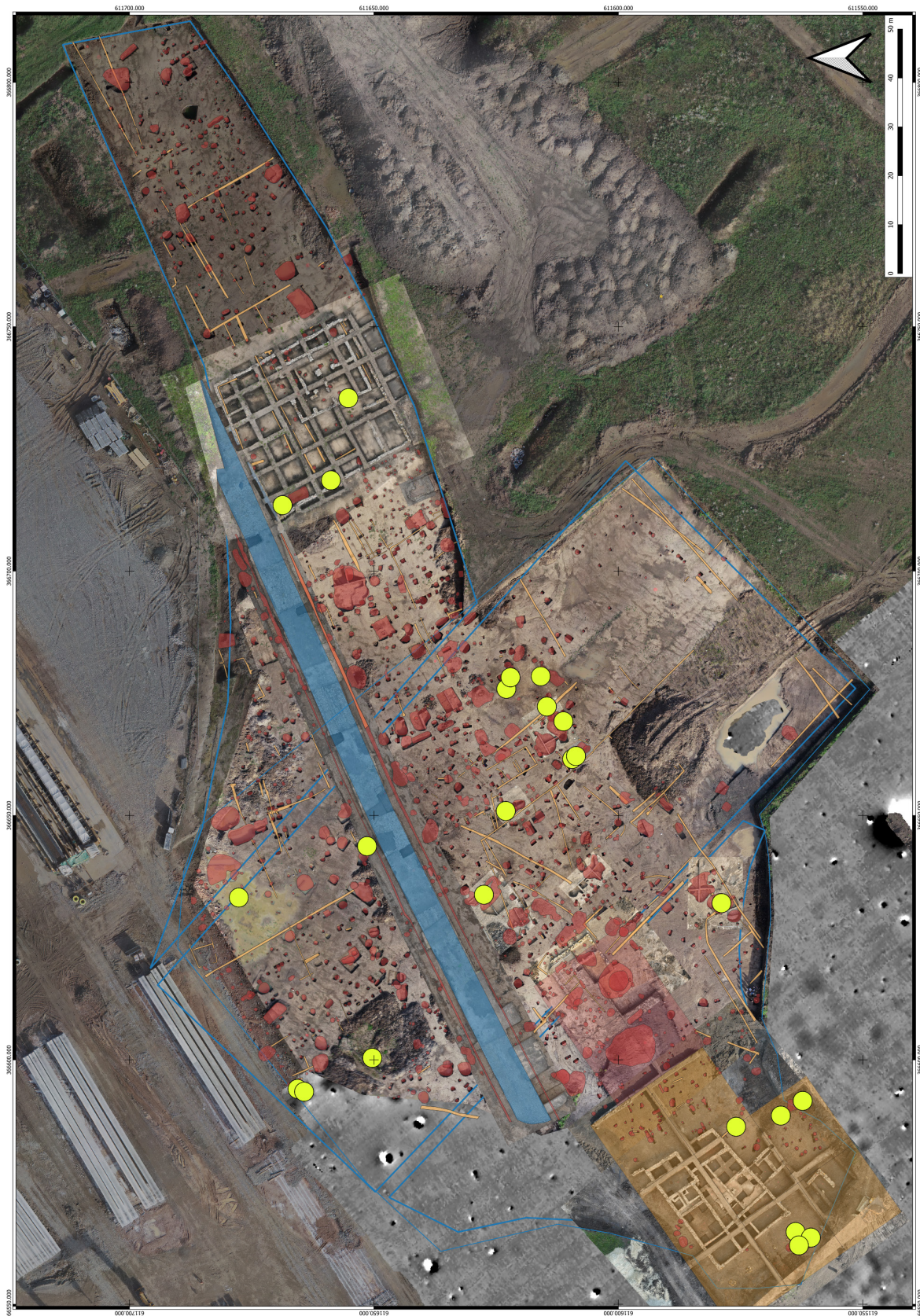
Pl. 6. Rezultatele cercetărilor arheologice desfășurate la Sutor în anul 2022.

Pl. 7. Planul clădirii 1 identificată în suprafața Sup2B.

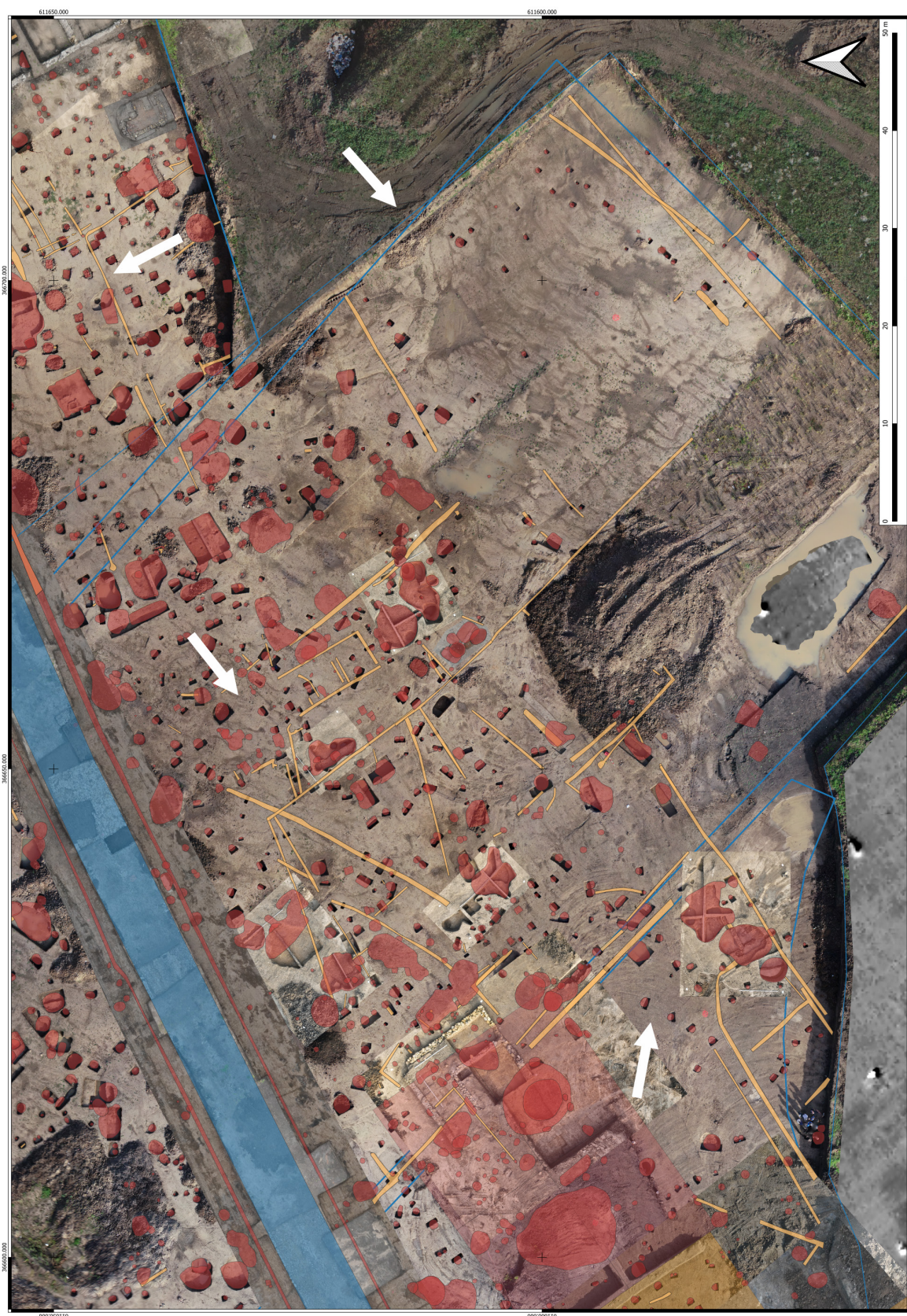
Pl. 8. Clădirea 1 și relația de superpoziție a acesteia față de 2 cuptoare ceramice aparținând primei etape de funcționare a sitului de la Sutor.

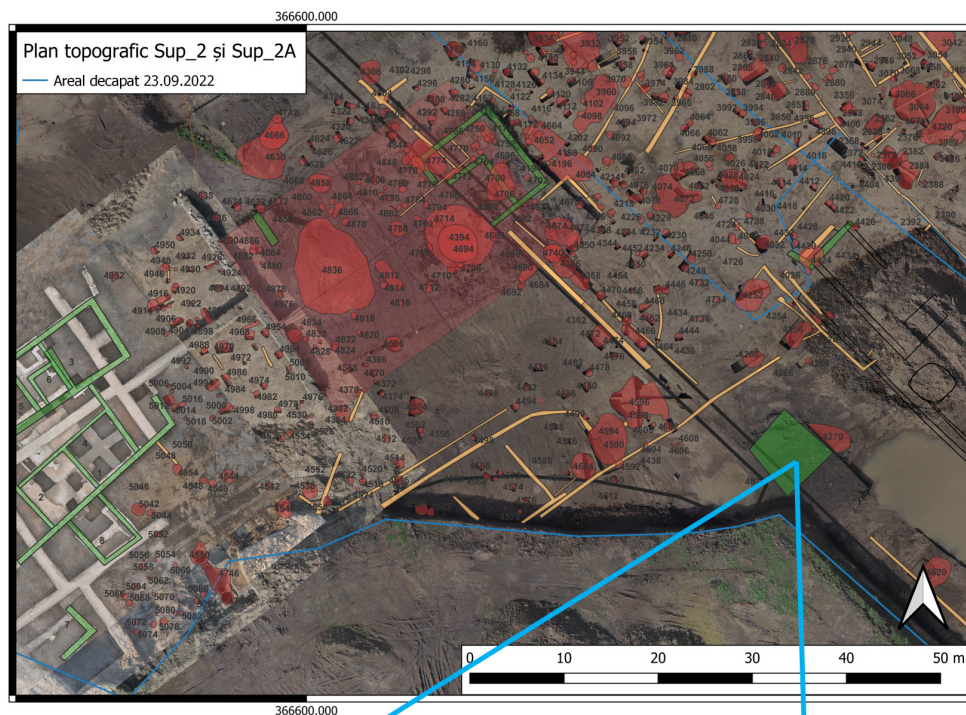
Pl. 9. Distribuția spațială a cuptoarelor ceramice identificate în cadrul așezării civile de la Sutor.

Pl. 10. Tipuri de cuptoare identificate în cadrul aşezării civile de la Sutor.

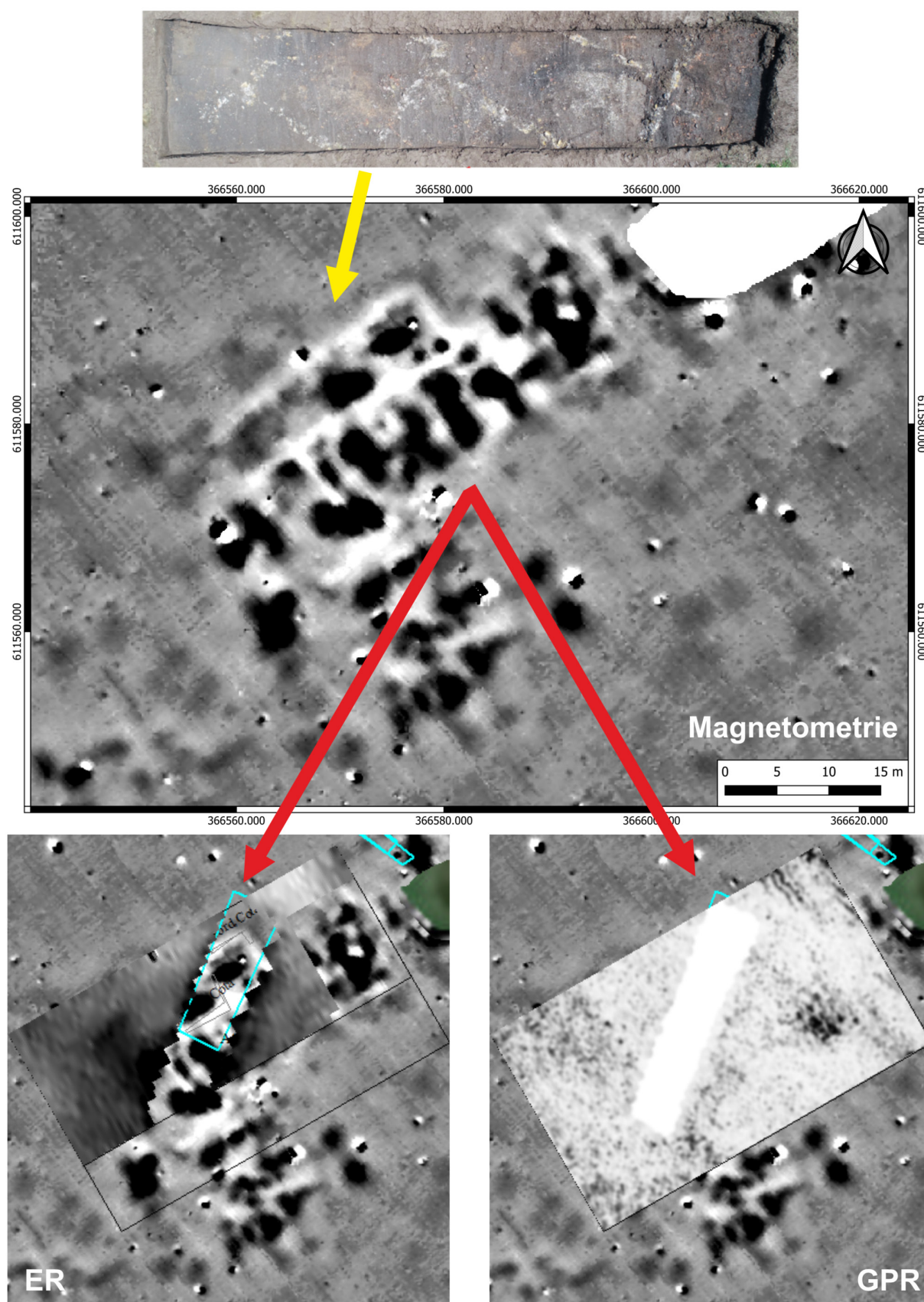
Pl. 11. Diferite structuri de lemn de mari dimensiuni identificate în zona centrală a *vicus*-ului militar de la Sutor.

Pl. 12. Fântâni identificate în cadrul aşezării civile de la Sutor.

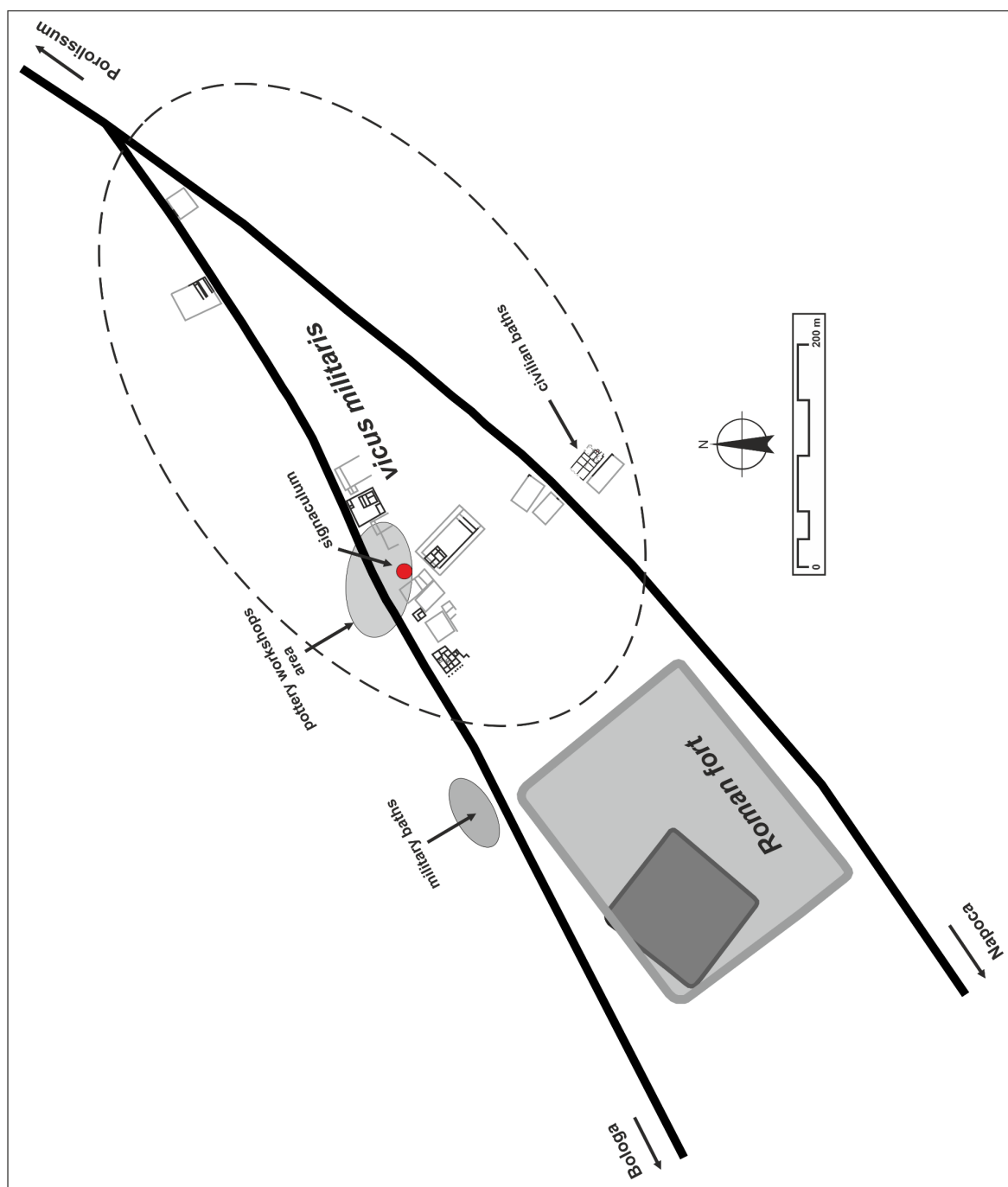
Pl. 13. Planul clădirii 2 identificată în suprafața Sup2A.

Pl. 14. Rezultatele prospecțiilor geofizice non-invazive asupra clădirii 3 din cadrul așezării civile de la Sutor.

Pl. 15. Planul clădirii 3 identificată în suprafața Sup2A.

Pl. 16. Planul sintetizat al descoperirilor arheologice de la Sutor.